

suuryritykset käyttävät päätäntävaltaa, mutta näin ei asian laita ole. Kreikka on pienyrittäjien ja kauppiaiden luvattu maa. Vuonna 1985 46% työvoimasta oli oman yrityksensä tai perheyrittäjien palveluksessa. (Kourvetaris & Dobratz 1987, 123.) Suurin osa hotelleista, kahviloista, ravintoloista, baareista, yökerhoista ja turistikaupoista kuuluu tällaisille pienille perheyrittäjille. Perheenjäsenet tekevät erittäin pitkiä työpäiviä joskus seitsemänä päivänä viikossa noin kahdeksan kuukautta vuodesta eli turistisesongin ajan.

Ulkomainen omistus on Kreikassa Euroopan Yhteisön normeista poiketen tehty osittaiseksi ja rajoitetuksi. Ulkomaalainen voi omistaa maata Kreikassa strategisesti tärkeiksi katsotuilla alueilla (Turkkiin rajoittuvilla alueilla ja saarilla) vain yhdessä kreikkalaisen kanssa. Yhteisöomistus tapahtuu osakeyhtiömuodossa, osake-enemmistön ollessa kreikkalaisella osapuolella. Tämä tekee maanomistuksen ulkomaalaiselle hieman hankalaksi ja siihen voi joissakin tapauksissa liittyä myös tiettyjä riskejä, esimerkiksi yhtiökumppanusten kiistatilanteissa. Myös liikeyritysten omistaminen on ulkomaalaisille mahdollista kreikkalaisen kumppanin kanssa. Esimerkiksi ulkomaalaiset matkatoimistot eivät voi yksinään omistaa toimistojaan Rodoksella, vaan heillä on yhteistyökumppaninaan kreikkalainen osapuoli. Näin maanomistus ja myös teollisuus ja turismiin liittyvä yrittäminen on lainsäädännön avulla osittain suojattu Kreikassa. Talouselämä pysyy kreikkalaisissa käsissä.

Persian lahden kriisi ja sota lamauttivat Kreikan turismin. Kreikka laskettiin sodan välittömään vaikutuspiiriin kuuluvaksi maaksi ja niinpä esimerkiksi Yhdysvaltain ja Japanin ulkoministeriöiden kansalaisilleen antamissa matkustussuosituksissa kehoitettiin välttämään matkustamista Kreikkaan. Sadattuhannet amerikkalaiset ja japanilaiset, jotka muodostavat Kreikan turismin eliittin talvella jättivätkin matkustamatta Kreikkaan. (HS 28.2.1991.) Muttei myöskään keskikesän huippuseasonki täyttänyt odotuksia. Ainoastaan heinäkuussa päästiin Rodoksella samoihin turistimääriin kuin edellisenä vuonna. Muina kesäkuukausina olivat matkustajamäärät huomattavasti pienemmät kaikista lähtömaista. (Paikallisteleviatio Omegan uutiset 8.9.1991.) Vähentyneisiin matkustajalukuihin vaikuttivat Persian lahden sodan lisäksi myös

yleismaailmallinen lama. Turistivuosi 1991 oli pienyrittäjille raskas, se ei tuonut tuloja, ei jättänyt rahaa säästöön eikä investointeihin ja konkursseja tehtiin myös reilusti keskimääräistä enemmän. (Paikallisteleviatio Omegan uutiset 13.9.1991.)

2.3.3. Vaikutukset kulttuuriin ja elämään

Turismi on kausiluonteista, joten se jaksottaa vuoden selkeästi kahteen osaan: lyhyt noin neljä kuukautta kestävä hiljainen, lähes turistiton kausi marraskuusta helmikuulle sekä kahdeksan kuukautta kestävä intensiivinen työrupeama turistikautena. Kevätkaudet ja kesäkuu eivät vielä tavallisesti ole kovin työntäyteisiä, mutta sesongin huippukautena heinä-syyskuussa on useimmilla sitten todella kiire. Työvuoden kausiluonteisuudella on kaksi puolta. Sesonkityöntekijöille se merkitsee vähintään neljän kuukauden työtöntä talvikautta, joten turistikautena on ansaittava rahaa säästöön myös talvea varten. Yrittäjille talvikausi on usein ansaittu ja kipeästi kaivattu lepoaika. Silloin on toisaalta myös aikaa kunnostaa ja ehostaa yritystään tulevaa turistikautta varten. Kreikkalaisten suhtautuminen kausivaihteluihin on tavallisesti kaksijakoista: heitä toisaalta harmittaa menetetty rahanansaitsemismahdollisuus, mutta toisaalta hiljainen kausi on tervetullut, sillä silloin on mahdollisuus lomailua, uusintaa itseään ja yritystään sekä viettää enemmän aikaa perheen, suvun ja ystävien kanssa varsinkin perhejuhlien, esimerkiksi nimipäivien ja häiden, merkeissä. (Kenttätöypäiväkirja 1990-1991.)

Loukatoksen mukaan turismi vaikuttaa ihmisten elämäntapaan ja sosiaaliseen käyttäytymiseen jopa etäisissä kylissä. (1982, 65.) Paikalliseen kirkolliseen kalenterijuhlaperinteeseen ja perhejuhla-perinteeseen ei turismi hänen mukaansa sen sijaan vaikuta. Tällainen "etninen folklore" kiinnostaa kyllä tavallisesti turisteja, mutta turistien kiinnostus ei häiritse paikallisia, vaan pikemminkin nämä ovat ylpeitä turistien kiinnostuksesta, sillä traditiot ja kouluopetus ovat opettaneet heille kuinka tärkeitä tällaiset tavat ovat. Vanhoja muotoseikkoja noudatetaan tarkasti. (1982, 67.)

Monet sosiologit, antropologit ja taloustieteilijät suhtautuvat varsin kielteisesti turismin vaikutuksiin paikalliseen kulttuuriin.

riin. Mielestäni kaikilla ilmiöillä on kuitenkin aina kaksi puolta: positiivinen ja negatiivinen. Myönteisenä puolena turismin vaikutuksista Kreikassa voisi mainita muun muassa sen, että ilman turismin tuomia työpaikkoja ja "elämää" moni pieni kylä ja saari olisi saattanut tyhjentyä väestöstä. Eivät kaikki turismin syyksi lasketut muutokset elämäntavoissa välttämättä ole aiheutuneet yksinomaan turismin takia. Rinnan massaturismin kasvun kanssa on Kreikassa tapahtunut teollistumista ja nykyaikaistumista kaikilla elämänaloilla. Turismia on vaikea erottaa muusta modernisaatiosta. (Pearce 1982, 63.) Varsinkin tammikuussa 1981 tapahtuneen Euroopan Yhteisöön liittymisen (Clogg 1983, VIII.) jälkeen on Kreikan länsieurooppalaistuminen nopeutunut. Negatiivisina puolina voisi nähdä elinkeinorakenteen vääristymisen (yksipuolisuus) sekä ympäristövaikutuksista liian rakentamisen. Liian tiheä ja korkea rakentaminen ovat vähäisiä ongelmia Rodoksella, sen sijaan liikarakentaminen ylittäänsä uhkaa kohota ongelmaksi. Turismin aiheuttamia positiivisia ympäristövaikutuksia ovat ympäristön siistiminen sekä meriveden laadun tarkkailu. (Kenttätyöpäiväkirja 1990-91, 1991/1.)

Kourvetaris ja Dobratz lainaavat kirjansa loppuyhteenvedossa Despina Spanos Ikariksen sanoja: "Moderni Kreikka syntyi uudelleen vuosisatojen ulkomaisen sarron jälkeen, koska kreikkalainen tietoisuus oppi katkeran kokemuksen kautta säilyttämään kulttuuriperintönsä, kun barbaarijohtajat koettivat tuhota sen kokonaan." (1987, 178.) Haastattelemani vuokraveneen kapteeni sanoi minulle Rodoksella, ettei hän usko turistien tuoman kulttuuri-vaikutuksen muuttavan kreikkalaista kulttuuria. "Me olemme uteliaita ja tutustumme erilaisiin ihmisiin ja heidän kulttuureihinsa omaksuen kenties niistä jotakin, jota pidämme hyvänä, mutta me emme muutu. Me olemme kreikkalaisia ja pysymme kreikkalaisina." (Kenttätyöpäiväkirja 1990-1991.)

3. TURISMINTUTKIMUS ANTROPOLOGIASSA

3.1. Turismin historiaa

Turismia on ollut olemassa aina, ennen ei tosin puhuttu turismista vaan matkailusta. Ensimmäiseksi suureksi matkailuvaiheeksi lasketaan aika ennen rautateitä. Silloin matkat olivat osa sivistyneistön elämäntapaa: terveysmatkoja kylpylöihin tai kasvatavia matkoja kulttuurikohteisiin. Matkailu oli eliittimatkailua. Toinen matkailuvaihe alkoi rautateiden myötä, niiden yleistyessä syntyivät ensimmäiset matkailuyhtiöt. Englantilainen Thomas Cook toimi alan pioneerinä viedessään raittiusseuralaisensa, 570 matkustajaa, Leicesteristä Longboroughiin ja takaisin junalla 5.7.1841. 1850-luvulla Cook jo markkinoi matkoja manner-Eurooppaan, Yhdysvaltoihin ja raamatullisiin kohteisiin. (Sihvo 1986, 158.)

Kolmas vaihe matkailussa on toisen maailmansodan jälkeen alkanut ilmailun kausi. Se avasi ovet todelliselle massaturismille. Matkailun kehittyminen on siis ollut sidoksissa liikenteen kehittämiseen kautta aikojen. (Mts. 1986, 158.) Viime vuosina ovat turistimatkat muuttuneet alkuaikojen hurjista matkoista kesymmiksi, siistimmiksi, yksityistyneemmiksi ja rutinisoituneemmiksi. Kehityksestä vastaavat niin turismiteollisuus kuin kaiken kokeneet ja nähneet turistitkin. (Jokinen ja Veijola 1990, 130.)

Määrällisesti turismi jatkaa kasvuaan. Se on valtava monikansallinen taloudenala ja monen maan taloudellinen selkäranka. (Furnham & Bochner 1986, 141.) Turismin tärkeys todettiin julkisesti Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1967, kun vuosi julistettiin kansainväliseksi turismin vuodeksi. Kokouksen julkilausuman mukaan turismi on tärkeää ja tavoiteltavaa inhimillistä toimintaa, joka ansaitsee kaikkien kansojen ja hallitusten kannustuksen ja ylistyksen. (Burkart ja Medlik 1981, 59.) The World Tourist Organization arvioi, että 1970-luvun loppuun mennessä oli maailmassa tehty 270 miljoonaa ulkomaanmatkaa. (Mts. 1981, 41.) 24. OECD-maan kansalaiset kuluttavat 80% maailman kaikesta turismista. Turismi on 1990-luvulle tultaessa saavuttanut maailman suurimman teollisuusalan aseman. Kasvu on yli viisi % vuodessa. (Jokinen & Veijola 1990, 103.)

3.2. Turismin ja turistin määrittelyä

Turismia on toistaiseksi tutkittu eniten ennen kaikkea taloudellisenä ilmiönä. (Kramer 1982, 13.) Myös kulttuurimaantieteilijät, sosiologit, kulttuurikriitikot, vapaa-ajanpedagogit ja teologit ovat olleet kiinnostuneita turismista. Sen sijaan etnologit ja kulttuuriantropologit eivät toistaiseksi ole olleet turismista kovin kiinnostuneita. (Gyr 1988, 225.)

Turismille ja turistille on viimeisinä vuosikymmeninä esitetty lukuisia määritelmiä, jotka eivät kaikki ole kovinkaan erilaisia. International Association of Scientific Experts in Tourism (IASSET) määrittelee turismin sellaisten ilmiöiden ja suhteiden summaksi, jotka muodostuvat matkasta ja oleskelusta, mutta ei jatkuvasta asumisesta jossakin paikassa. Oleskeluun ei saa liittyä tuloja tuottavaa toimintaa. (Burkart & Medlik 1981, 41.) Tämän määritelmän on kuitenkin yleisesti katsottu olevan riittämätön antropologian tarpeisiin, niinpä lähes jokainen turismia tutkinut antropologi on luonut oman määritelmänsä.

Antropologisen turismitutkimuksen uranuurtaja Valene Smith määrittelee turistin väliaikaisesti vapaalla olevaksi henkilöksi, joka vapaaehtoisesti vierailee asuinpaikkansa ulkopuolella tarkoituksenaan muutoksen kokeminen. (1977, 2.) Kramerin mielestä turismi on usein samaistettu turhaksi paoksi arkielämästä. Hän määrittelee turismin ihmisen ympäröivän maailman omaksumiseksi ja inhimilliseksi uteliaisuudeksi korostaen samalla sitä monimuotoisuutta, joka lomalla ilmenee virkistäytymisenä. (1982, 13.) Sihvo taasen näkee turistin kulutusyhteiskuntamme mitä puhtaimpana edustajana. Turismiin liittyy hänen mukaansa kaksi elementtiä: matka kohteeseen sekä oleskelu siellä ja tähän liittyvät aktiviteetit. Vaikka turismi hänen mielestään on lyhytaikaista matkantekoa pyritään siinä kuitenkin herättämään halua palata samaan kohteeseen uudelleen. (1986, 157.) John Urry määrittelee turismin työn vastakohtaksi sekä lisäksi liikkeeksi ja oleskeluksi kohteessa. Luonteeltaan se on väliaikaista ja lyhytkestoista. (1990, 2-3.) Krippendorf liittää turismin taloudellisiin resursseihin. Turismi liittyy hänen mukaansa teollistuneiden maiden yhteiskuntarakenteisiin. Turismin kasvu johtuu hänen mu-

kaansa elintason kohoamisesta, urbanisoitumisesta, autoistumisesta ja kasvaneesta vapaa-ajasta. Näiden seurauksena on perinteinen yhteiskunta muuttunut ja yhteiskuntaelämä on sääntöistynyt, joista taas on seurauksena stressiä (elämänlaadun huononeminen ja yhteiskunnallinen paine), jonka ratkaisuna turismia voidaan pitää. (1984, 41.) Tämän lisäksi myös Krippendorf luokittelee turismin paoksi arjesta. Matkustaminen sopeuttaa ihmiset takaisin tuttuun ja turvalliseen arkeen. (1984, 60.)

Turismin teoriassa on pyritty muodostamaan erilaisia typologioita. Tavallisin tapa erotella turistin eri tyypit on nelijako:

1. Turisti, joka osallistuu järjestettyyn ryhmämatkaan.
2. Turisti, joka osallistuu ryhmämatkaan, mutta tutustuu kohteeseen myös itsekseen.
3. Löytöretkeilijä, joka matkustaa yksin ja etsii uusia kokemuksia.
4. Kiertäjä, jolla ei ole aikataulua eikä määränpäättä.

(Kts. esim. Sihvo 1986, 160.) Smith erottelee matkakohteen mukaisesti etnisen, kulttuurisen, historiallisen, luonnon- ja virkistysturismin. (1977, 2-3.) Sihvo puolestaan jaottelee turismin matkustamisen perusteella fyysiseen, kulturelliin, ihmiskontakteihin perustuvaan sekä statukseen tai prestiisiin perustuvaan. (1986, 158.) Turismia voidaan myös määrittellä erilaisia kokemusmalleja käyttäen, kuten Cohen tekee. Virkistyskokemuksen turisti on tyypillinen vapaalla oleva moderni turisti, huvittelukokemuksessa turisti pakenee vieraantuneesta yhteiskunnasta, kun taas elämyskokemuksessa turisti etsii autenttisuutta ja keskusta - pyhiinvaeltaja ja turisti lähenevät tässä toisiaan. Kokeilevassa mallissa turisti etsii vaihtoehtoa elämälleen turismista ja eksistentiaalisessa mallissa turisti on eräänlainen pyhiinvaeltaja. (Sihvo 1986, 61.) Cohenilla on toinenkin turismin typologia:

1. Turismi nähdään vieraanvaraisuuden kaupallistuneena muotona. Malli on hedelmällinen tutkittaessa turistien ja isäntien välisten suhteiden kehitystä ja dynamiikkaa.
2. Turismi toimii matkailun demokratisoijana.
3. Turismi on moderni vapaa-ajanviettomuoto. Malli on toimiva haluttaessa rinnastaa vapaa-aika ja turismi virkistäytymiseen.
4. Turismi on perinteisen pyhiinvaelluksen moderni muoto.

5. Turismi toimii kulttuurin perusteemojen ilmentäjänä. Malli korostaa turismin syvempää kulttuurista merkitystä. Se on emic-näkökulma turismin kulttuurispesifiseen, symboliseen merkitykseen, joka perustuu lomailijoiden omiin mielipiteisiin.
6. Turismi akkulturaatioprosessina. Mallissa tutkitaan turistien vaikutusta isäntiin ja koetetaan integroida turismintutkimus laajempaan akkulturaatioteorian viitekehykseen.
7. Turismi toimii etnisten suhteiden yhtenä tyyppinä. Mallissa koetetaan sijoittaa isäntä-vieras suhteen analyysi etnisyyden ja etnisten suhteiden kenttään.
8. Turismi neokolonialismin muotona. (1984, 374-376.) Erityisesti malleista ensimmäinen, jossa turismi nähdään vieraanvaraisuuden kaupallistuneena muotona, sopisi hyvin omaan isäntien ja vieraiden suhteita tarkastelemaan tutkielmaani. Luvussa 6 yritän soveltaa sitä tutkaillessani turistityöläisisäntien ja turistien välisiä suhteita.

3.3. Antropologisen turismintutkimuksen näkökulmia

Jeremy Bossevainin mukaan Valene Smithin teos "Hosts and Guests" (1977) avasi tien antropologisen turismintutkimuksen legitimaatiolle akateemisissa piireissä. Silti Bossevainin mielestä useimmat antropologit tuntuvat yhä pitävän turismia marginaalisena tutkimusalueena. Hän väittää, että jo Malinowskin ajoista lähtien ovat antropologit olleet tunnettuja yrityksistään sivuutta tutkimuksissaan esimerkiksi lähetyssaarnaajat sekä kolonialistiset virkamiehet, jotka työskentelevät heidän tutkimisensa yhteisöissä vaikuttaen perinteisiin tapoihin. Bossevain kysyykin, onko turistit nyt liitettävä tähän sivuutettavien henkilöiden listaan? (1989, 145.) Mielestäni ei. Viime vuosina on ilmestynyt sen verran monia turismia käsitteleviä artikkeleita, että on syytä todeta antropologienkin päässeen "turismintutkimuksen makuun".

3.3.1. Turismi rituaalina

Monet tutkijat ovat verranneet turismia rituaaliin. (Esimerkiksi Graburn 1977, 1983 ja MacCannell 1973-74, 1976.) Turismi nähdään modernina rituaalina (MacCannell 1976, 13.), jossa turisti on

löytöretkellä tai pyhiinvaelluksella toiseutta etsimässä. (Graburn 1977, 18.) Tällä rituaalilla on isäntäkulttuuriin selkeä vaikutus. (Bossevain 1989, 146.) Siirtymäriittejä on van Gennepin mukaan kahdenlaisia: ensimmäisissä henkilön status vaihtuu toiseksi (elämänkriisiritit) ja toisissa aikaa jaksotetaan riittien (virstanpylväitä) avulla (kalendaariritit). Turismi sisältää piirteitä molemmista, esimerkiksi valmistujaismatkat ja kuherruskuukaudet ovat elämänkriisirittejä, kun taas viikonloppumatkat ja pääsiäis, joulun- ja kesälomamatkat ovat kalendaaririttejä. (Bossevain 1989, 147.) Victor Turner jakaa riitin kolmeen vaiheeseen: irtautuminen vanhasta statuksesta (menomatka), välivaihe (matkalla oleminen) ja uuteen statukseen astuminen (kotiinpaluu).⁷ Turner on analysoinut erityisesti rituaalien transitionaalista eli liminaalista vaihetta (kynnystä). Välivaiheeseen syntyy hänen mukaansa "communitas". Se on spontaani, normiton, institutionalisoimaton, konkreettinen tila ja tapahtuu tällä hetkellä. Se on antirakenne ja tavallisen strukturoidun olemassaolon vastakohta. (1974, 274.) Turnerin rituaalimalli on sovellettavissa turismiin. (Katso esimerkiksi Graburn 1977 ja 1983.)

3.3.2. Isäntä-vieras suhde

Turismin osapuolia ovat turisti ja isäntä. Hannes Sihvon mukaan antropologisen turismintutkimuksen tulisi keskittyä tutkimaan nimenomaan isäntien ja turistien välistä suhdetta. (1986, 159.) Antropologit ovat Pearcen mukaan olleet kiinnostuneita turismin vaikutuksista isäntäyhteisöön. (Pearce 1982, 14.) Isäntiä itseään ei ole tutkittu kovinkaan paljon. (Krippendorf 1984, 97.) Isäntien tulisi Krippendorfin mielestä saada äänensä kuuluville. Olisi tutkittava mitä isännät odottavat turismilta, mitkä heidän tavoitteensa ovat, miten he kokevat turismitilanteen, miten he tätä tilannetta itse kuvaavat sekä miten he toimivat turismitilanteessa. (Mts. 1984, 96.) Pearce selittää isännän ja vieraan välisen suhteen olevan erityismuoto kulttuurien välisestä interaktiosta, koska turisti viipyy kohteessa lyhyen ja tarkasti jäsennellyn ajan ja koska turistin matkustusmotivaatio on erilainen kuin muiden kulttuurien välissä liikkuvien. Isäntä-vieras suhteen

⁷Suluissa olevat sovellutukset turismiin tekijän.

kaksi erityismuotoa ovat hänen mielestään ne, ettei turistien tarvitse omaksua paikallista kulttuuria - kulttuurisokin turisti saattaa kyllä kokea, mutta tavallisesti se jää prosessin alkuvaiheeseen, jolloin kulttuurisokki voi jopa stimuloida ja tuoda jännitystä turistikokemukseen - sekä lisäksi se, että turisti on omassa sosiologisessa lokerossaan (niche), josta hän voi tarkkailla yhteisöä, jossa vieraillee. (1983, 199.)

On olemassa viitteitä siitä, että paikalliset saattavat alkaa nähdä itsensä sellaisina kuin turistit näkevät heidät. Esimerkiksi Tahitilla ovat miesten ja naisten väliset roolit muuttuneet naisten asemaa korostaen, koska naiset ovat omaksuneet itsestään kauniin ja tavoittelemisen arvoisen kuvan miesturistien käyttäytymisen perusteella. (Pearce 1983, 202.) Isännät saattavat myös luoda kielteisiä etnisiä asenteita turisteihin, kuten on käynyt esimerkiksi Pi-Sunyerin (1977) tutkimassa katalonialaisessa Cap Llochissa. Turisteista muodostetaan stereotyyppioita. Alkuperäinen kuva on kenties ollut totuudenmukainen ja yhtenevä joidenkin turistien käytöksen kanssa, mutta kuva on myöhemmin yleistetty koskemaan kaikkia samanmaalaisia. Esimerkiksi Rodoksella suomalaiset mielletään koviksi juomareiksi, saksalaiset piheiksi, englantilaiset rasittaviksi, tyhmiksi rettelöitsijöiksi sekä pohjoismaalaiset tytöt "helpoiksi saaliiksi". (Kenttätömuistiinpanot 2/1991.)

Turistien määrän kasvaessa pienenee tavallisesti palkitsevien suhteiden määrä. Turistien negatiiviset piirteet tulevat korostetusti esille ja syntyy edellä mainittuja stereotyyppioita. Seurauksena voi olla ylihinnottelua, syyllistämistä sekä aggressiivisia. (Pearce 1983, 203-204.) Pysin tutkielmassani osoittamaan ettei näin välttämättä tarvitse käydä! Esimerkiksi Packer toteaa tutkimastaan turkkilaisesta Bodrumin kaupungista, että paikalliset hyväksyivät turistit helposti. Hän väittää, että melko homogeeninen turistijoukko sekä kaupungin historia, jossa on ollut paljon suhteita ulkopuolisiin vaikuttivat positiivisten asenteiden syntymiseen ja hyväksyntään. (Pearce 1982, 83.) Kun isäntäyhteisö on pieni, kehittymätön ja eristetty on turistien sosiaalinen ja psykologinen vaikutus isäntiin suuri. Kun yhteisö on teknisesti kehittyneempi sekä turistien ja isäntien välinen varallisuuskilu matalampi on kontakteilla vähemmän vaikutuksia. Voi

jopa syntyä ystävyysuhteita. (Mts. 1983, 207.) Tilanteissa, joissa isäntien ja turistien taloudellinen status ei poikkea toisistaan suuresti on isäntien kuva turisteista harvoin katkera tai kärjistetty. (Pearce 1982, 82.) Kontaktit isäntien ja turistien välillä voivat olla yleisiä ja intensiivisiä, varsinkin jos asukastiheys on suuri alueella, jossa turistit oleilevat tai jos suuri osa asukkaista on turismin palveluksessa kuten tilanne usein on Karibialla. (de Kadt 1979, 16.) Tiivit kontaktit isäntien ja turistien välillä myös Kreikan saaristossa selittyvät osin tällä.

Turistien ja isäntien kohtaamiset tapahtuvat kolmessa eri kontekstissa:

1. Kun turisti ostaa jotakin hyödykettä tai palvelua isännältä.
2. Kun turisti ja isäntä kohtaavat satunnaisesti esimerkiksi rannalla tai yökerhossa.
3. Kun turisti ja isäntä kohtaavat tarkoituksenaan nimenomaan vaihtaa tietoja ja ideoita.

Jos turismin sanotaan olevan tärkeää kansainvälisen ymmärtämisen kannalta viitataan lähinnä kolmanteen kohtaan. Kaksi ensimmäistä kohtaamistilannetta ovat kuitenkin huomattavasti tavallisempia ainakin turistikohteissa. (de Kadt 1979, 50.) Rodoksella kaksi ensimmäistä kohtaamistilannetta ovat todella yleisiä. Saarella on suuri asukastiheys ja huippusesonkina saarella on suurin piirtein yhtä paljon turisteja kuin paikallisiakin. Suuri osa väestöstä on turismin palveluksessa suorasti tai epäsuorasti. Ja suurin osa väestöstä on yhtä uteliaita turistien suhteen kuin turistit heidän suhteensa.

3.3.3. Turismin vaikutukset

Antropologit ovat tutkineet muun muassa turismin vaikutuksia isäntien materiaaliseen kulttuuriin. (Pearce 1982, 15.) Bossevain väittää monien tutkijoiden suhtautuvan turismin pessimistisesti. Monet näistä pessimistisistä päätelmistä ovat kuitenkin peräisin tutkimuksista, jotka eivät ole keskittyneet turismin. (1989, 145.) Tutkimukset, jotka ovat erityisesti kohdistuneet turismin tutkimiseen ovat tavallisesti tarjonneet tasapainoisemman ja monimuotoisemman kuvan. (Katso esimerkiksi McKean 1977.) Monissa tutkimuksissa, jotka selvittelevät turismin vaikutuksia isäntäkulttuuriin korostetaan sen negatiivista vaikutusta talouteen.

Maatalousmaata otetaan turismin käyttöön, taloja myydään turisteille perinteisen talouden ja elämäntavan kärsiessä. Perinteiset taidemuodot kärsivät ja rituaalit kaupallistuvat. Perimmäisenä syynä tähän kaikkeen nähdään olevan taloudellisen hyödyn tavoittelun. (de Kadt 1979, 13.) Toisaalta on myös väitetty turistien vaatimuksien nähdä taiteellisia esityksiä, historiallisia aarteita ja luonnonihmeitä sekä ostaa paikallisten käsityöläisten ja taiteilijoiden tuotteita voi taata säilymisen näille taidemuodoille ja nähtävyyksille sekä toimeentulon taiteilijoille ja käsityöläisille. Tuloksista pääsevät nauttimaan myös paikalliset kuluttajat, eivät ainoastaan turistit. (de Kadt 1979, 44.)

Turismin vaikutukset ovat monimuotoisia, monimutkaisia ja vastaakohtaisia. Urryn mukaan on keskusteltu paljon turismin soveltuvuudesta taloudellisen kehityksen strategiana kehitysmaissa. Usein taloudelliset vaikutukset ovat oletettua pienempiä. (1990, 63.) Turismi luonnollisestikin hyödyttää eniten turismiteollisuutta, jota on kahdenlaista. Osa on kokonaan turismista riippuvaista, esimerkiksi hotellit ja turistikaupat ja osa on osittain turismista riippuvaista, esimerkiksi pankit. (Burkart & Medlik 1981, 63.) Turismi voi synnyttää konfliktitilanteita esimerkiksi maankäytön suhteen maanviljelijöiden ja turistiviranomaisten välille tai turistien vaatimukset ja paikallisen väestön intressit voivat esimerkiksi mennä pahasti ristiin. Turismi tuo aina vieraan elementin paikallisen yhteisön keskelle. Sesonkiluonteisena ilmiönä se aiheuttaa tavallisesti sesonkityöttömyyttä ja resurssien haaskausta. (Mts. 1981, 70.) Turismi vaikuttaa hyvinvointiin hyödykkeiden ja palveluiden valikoiman ja hintojen kautta. Turismin kausivaihtelut saattavat aiheuttaa esimerkiksi ruoan hintojen kausivaihtelua. (de Kadt 1979, 44.) Turismi saattaa synnyttää myös maan sisäistä siirtotyöläisyyttä. Pearce esittää artikkelissaan, että suurin osa turismin vaikutuksista paikalliseen kulttuuriin on epäsuoraa, esimerkiksi suurten hotellien rakentaminen luo enemmän työpaikkoja naisille kuin miehille ja voi aiheuttaa ristiriitoja sukupuolirooleiltaan perinteisissä yhteiskunnissa. (1983, 200.) de Kadtin mukaan turismin tuomista uusista työpaikoista hyötyvät tavallisesti erityisesti naiset ja nuoret. (1979, 42.) Wilsonin mukaan nuorten tyttöjen kasvaneet ansiomahdollisuudet ovat Kyproksella auttaneet tyttöjä hankkimaan enemmän hyödykkeitä tulevaan kotiinsa (myötäjäiset) ja

tehneet heistä näin hieman riippumattomampia perheestään. (de Kadt 1979, 44.) Myös Rodoksella turismi luo työpaikkoja erityisesti naisille ja nuorille. Nuoret tytöt voivat ansaita työllään rahaa asuntoaan ja sen sisustamista varten (myötäjäiset) sekä henkilökohtaisiin menoihinsa, mikä tekee heidät osittain perheistään riippumattomia. Edellä mainitun suuren hotellin rakentaminen voi aiheuttaa myös suoraa, ympäristöllisiä vaikutuksia vaikkapa korkeana ja näköalaa haittaavana ja rumentavana rakennuksena. Turismilla on tavallisesti myös muita huomattavia ympäristöllisiä vaikutuksia. En kuitenkaan lähtisi yleistämään sen enempää turismin negatiivisia kuin positiivisia vaikutuksiakaan, mielestäni turismin kulttuurivaikutukset ovat erittäin kulttuurikohtaisia.

3.3.4. Turistin odotukset, kokemukset ja niiden vaikutukset häneen

Turisteja on tutkittu huomattavasti enemmän kuin isäntiä. Yksi ensimmäisistä turismintutkijoista oli Boorstin, joka kirjassaan "The Image" (1964) näki turismin pseudoilmionä. Amerikkalaiset ovat hänen mielestään kykenemättömiä kokemaan todellisuutta sellaisenaan, vaan tarvitsevat pseudoilmiöitä. Boorstin näkee turistit paikallisesta ympäristöstä ja isännistä eristettyinä matkustamassa suurissa ryhmissä ja kokemassa epäaitoja ilmiöitä sinisilmäisesti nauttien näistä pseudokokemuksistaan sulkien todellisen maailman kokemusmaailmansa ulkopuolelle. Turistit siis elävät ympäristöllisessä kuplassa. (Katso esimerkiksi Jokinen & Veijola 1990, 150 tai Crick 1989, 308.) "The Golden Hordes" (1975) kirjassaan Turner ja Ash katsovat turistin rajoittuneen keskukseen. Sijaisvanhemmat (esimerkiksi oppaat ja hotellin työntekijät) vapauttavat hänet vastuusta ja suojelevat häntä todellisuudelta. He rajoittavat hänen maailmansa hyvin pieneksi. Tässäkin mallissa turisti elää ikäänkuin kuplassa. Myös MacCannell on huolestunut epäaitoudesta, keinotekoisuudesta. Mutta hänen mukaansa turisti kyllä etsii aitoa ympäristöä. (1976, 91.) MacCannell esittelee Ervin Goffmanin kirjassaan "The Presentations on Self in Everyday Life" (1959) analysoimaa sosiaalisten systeemien rakenteellista jakoa, jota tämä nimittää etu- ja takakentiksi. Etukentällä tai -näyttämöllä turisti tapaa isännän ja takakentällä taas isännät elävät ja valmistautuvat ja virkistäytyvät esitysten välillä. (1976, 92; sovellutus turismiin MacCannellin.) Goffman on ero-

tellut kolme tärkeää roolia performanssissa. Rooleja ovat esiintyjän (isännät), katselijan (turisti) sekä ulkopuolisen roolit. (1976, 144 - kommentit suluissa tekijän.) MacCannell on kehittänyt Goffmanin etu- ja takanäyttämömallia edelleen.

Hän jakaa oman mallinsa kuuteen eri vaiheeseen.

1. Etunäyttämö. Alue, jonka taakse turisti kovasti pyrkii.
2. Turistialue, joka on sisutettu näyttämään takanäyttämöltä. Esimerkiksi kalaravintola, jossa on verkkoja seinillä. Toiminnallisesti tämä vaihe kuuluu etunäyttämöön.
3. Etunäyttämö on kokonaan organisoitu näyttämään takanäyttämöltä. Kolmatta vaihetta on joskus vaikea erottaa neljännestä.
4. Yleisölle avoin takanäyttämö.
5. Takanäyttämö, jota on siistitty tai muutettu, koska turisteille tarjotaan mahdollisuutta kurkistaa sinne. Esimerkiksi ravintolan keittiö.
6. Goffmanin takanäyttämö.

Liike tapahtuu turistikohteissa MacCannellin mukaan käytännössä toisen ja kolmannen vaiheen välillä. (1976, 101-102; 1973-74, 59-8.) Muutama vuosikymmen sitten tutkijoita siis askarrutti turistin epäaito kokemus, nyt se koetaan luonnolliseksi ilmiöksi ainakin kysen ollessa postturistista. John Urry määrittelee postturistiksi henkilön, joka tietää olevansa turisti ja joka tiedostaa, että on kyse pelisarjasta eikä yhdestä aidosta turistisesta kokemuksesta. Postturisti tietää olevansa ulkopuolinen. Hän voi jopa luopua matkasta kokonaan, sillä televisio ja videot tuovat turistikohteen hänen kotiinsa. Hän voi katsella, vertailla ja toistaa kokemuksia nappia painamalla. Autenttista näkymää, jonka kokee vain kerran elämässään ei enää ole olemassa. (1988, 37-38.)

Furnhamin ja Bochnerin mukaan turisti voi kokea kulttuurisokin siinä missä siirtolainenkin. Kulttuurisokki termin esitteli berg vuonna 1960. Hän määrittelee kulttuurisokin ahdingoksi, jonka matkailija kokee menettäessään sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvät tutut merkit ja symbolit. (Furnham & Bochner 1982, 167.) Smalley on kehittänyt kulttuurisokkiteoriaa eteenpäin omassa sopeutumisen hypoteesissaan. Se on U-Käyrä, jossa matkailija

1. viehättyy uudesta kulttuurista

2. tuntee vihaa ja turhautumista uuden kulttuurin näkökulmia ja tapoja kohtaan sekä mahdollisesti kokee oman kulttuurinsa uutta kulttuuria paremmaksi.
3. tuntee viihtyvänsä paremmin ja mukautuvansa uuteen kulttuuriin jännityksen kadotessa ja mielialan kohotessa
4. muuttuu kaksikulttuuriseksi (bicultural) ymmärtäen täysin isäntäkulttuurin normit.

Smalley painottaa kielierojen merkitystä kulttuurisokissa. (Furnham & Bochner 1982, 168.) Estävinä tekijöinä toimivat kuitenkin ulkomaillaolon lyhyt kesto sekä ryhmämatkojen huima yleistymisen. Turistit viettävät enemmän aikaa keskenään kuin isäntien kanssa ja oppaat toimivat välittäjinä turistien ja paikallisten välillä. Lisäksi kohteet, joihin turistit tavallisesti viedään ovat kulttuurisesti neutraaleja. Turistien kokemuksia tai pikemminkin epäkokemuksia siis on tutkittu, mutta kohdekulttuurin ja isäntien sekä turistikokemuksen vaikutusta turisteihin ei ole tutkittu kovinkaan paljon.

4. KULTTUURISTA NOUSEVA NÄKÖKULMA ISÄNTIEN JA VIERAIDEN SUHTEESEEN KREIKASSA

Tutustuessani antropologiseen ja sosiologiseen turismintutkimukseen ja erilaisiin teoreettisiin malleihin, joita on sovellettu turismin tutkimiseen ei mikään niistä tuntunut täysin sopivalta. Mikään niistä ei suuresti innostanut minua. Hyvin monet niistä (ja varmasti myös hyvin monet muut mallit ja teoriat) sopisivat mainiosti isäntien ja vieraiden tutkimiseen. Tulenkin käyttämään muutamia niistä apunani tuonempana työssäni analysoidessani kenttätutkimuksiani. Cohenin ensimmäisestä typologiasta (luku 3.2.) voi soveltaa sekä huvittelukokemusta että kokeilevaa mallia kreikkalaisten miesten ja turistinaisten kohtaamiseen kamakissa sekä turismia vieraanvaraisuuden kaupallistuneena muotona turistityöläisisäntien ja turistien välisiin suhteisiin.

Tiesin jo ennen kentälle lähtöäni haluavani tutkia juuri isäntien ja turistien välisiä suhteita. Valitsin viitekehukseksi vieraanvaraisuuden, joka on kreikkalaisen kulttuurin keskeinen konseptio. Mielestäni turismia ja erityisesti isäntien ja vieraiden välistä suhdetta voi vallan mainiosti lähestyä tällaisesta näkökulmasta. Vieraanvaraisuuskäsitys tuntui järkevältä ja keskeiseltä käsitteeltä kreikkalaisessa kulttuurissa. Se oli mielestäni väline, jonka avulla ja kautta voisin tarkastella turismin tärkeimpien osapuolien suhdetta. Näin ollen turismin tutkimuksen teorioita ja malleja esittelevä osa työtäni selvittää lähinnä olemassa olevaa antropologista ja sosiologista turismintutkimusta ja sen erilaisia muotoja. Toivon luvun neljä antavan selkeän käsityksen ja luovan pohjan sille, miksi vieraanvaraisuus on juuri tässä tutkimuksessa mielestäni käyttökelpoisin viitekehys, jonka avulla tarkastella isäntien ja turistien suhteita. Vieraanvaraisuus tarjoaa mallin, näkökulman tarkastelulle.

4.1. Vieraanvaraisuudesta kunniaan

Pitt-Riversin mukaan kunnia muistuttaa vieraanvaraisuutta siinä, että sillä on yleinen ja universaalinen vieraanvaraisuuden lakinsa, josta jokaisella kulttuurilla on oma variaationsa. Hän toteaa, että sekä kreikkalaisessa mytologiassa, että arabimaissa

vieraanvaraisuus nähtiin velvollisuutena. Kreikassa se oli - ja on yhä jossain määrin - moraalinen velvoite, josta ihmisten vapaa liikkuvuus yhteisöjen välillä riippuu. Arabimaissa se oli taas pyhä velvollisuus, joka pohjautui kotitalouden (perheen) naisten pyhyyteen. (1977, 100.) Pitt-Riversin mielestä kunnia perustuu, kuten vieraanvaraisuuskin, enemmänkin sosiaaliselle välttämättömyydelle kuin moraalille ehdottomuuksille. Se tarjoaa pohjan toiminnalle tiettyinä hetkenä tietyssä paikassa. Hänen mukaansa niin kunnian kuin vieraanvaraisuudenkin koodit voidaan rinnastaa eri valtioiden lakijärjestelmiin. (1977, X.)

Kunnia on se arvo, joka ihmisellä on käsityksenä itsestään, mutta myös se, miten muut hänen yhteisönsä jäsenet hänet arvioivat. Kunnia on henkilön arvio omasta arvostaan, hänen vaatimuksensa ylpeydestä, mutta lisäksi hänen vaatimuksensa tunnustaminen, hänen arvonsa julkinen tunnustaminen ja hänen oikeutensa olla ylpeä ja tuntea arvonsa. Kunnia tarjoaa Pitt-Riversin mukaan yhdyssiteen yhteisön ideaalien ja niiden yksilöissä toteutumisen välille. Oikeus ylpeyteen takaa oikeuden statukseen hänen mielestään. (1977, 1.) Status on tietyn sosiaalisen identiteetin tunnustamista. (Pitt-Rivers 1977, 2.) Jos asia, tapahtuma tulee julkiseksi on henkilö häpäisty; jos asia jää perheen sisäiseksi ei kunniaa ole menetetty. (Mts. 1977, 6.) Kunnian kiistäminen liittyy yksilön statukseen. Mies on vastuussa kunniaastaan niille miehille, jotka ovat sosiaalisesti tasavertaisia hänen kanssaan. (Mts. 1977, 10.) Kunnia korostaa moraalista identifioitumista, joka yksilöllä on ryhmään, joten kaikkien ryhmän jäsenten kunniallisuus vähenee, jos jotakuta heistä loukataan ja kaikki ovat vastuussa käytöksestään muille. (Clogg 1983, 186-187.) Kunnia liitetään tavallisesti yksinomaan miehisyyteen ja häpeä sekä häveliäisyys naisiin. Miesten kunniaa mitataan naisten häveliäisyydellä. Kunnia muodostuu miesten kamppailusta suvun naisten häveliäisyyden säilyttämiseksi. Jos miehet epäonnistuvat tehtävässään he menettävät kunniansa ja joutuvat häpeään eli heidän arvonsa vähenee verrattuna muihin miehiin. (Gilmore 1987, 4.) Miehet vaativat itselleen auktoriteettia suhteessa naisiin (vaimo, tytär, sisar) vaatien näiltä moraalisia ominaisuuksia, joita eivät aseta itselleen. Miehillä ei ole varaa herkkään omatuntoon, jos he aikovat menestyä taistelussa olemassaolosta väittää Pitt-Rivers.

(1977, 79.) Miehet kilpailevat naisten suosiosta, naiset taas miesten suojelusta. (Mts. 1977, 75.)

Kreikan kielen termi "filotimo" vastaa suomen kielen sanaa kunnia ja englannin kielen sanaa "honor". Näiden termien puutteellisuus tulee esille, kun tarkastellaan "filotimon" tarkkaa merkitystä. Kourvetaroksen ja Dobratzin mukaan "filotimo" tarkoittaa kirjaimellisesti henkilöä, joka rakastaa kunniaa. Termi pitää sisällään arvokkuuden, itseisarvon, tasa-arvoisuuden, yksilöllisyyden ja tunteellisuuden ajatukset. (1987, 5-6.) Kreikan kielen termi "entropi" tarkoittaa häpeän lisäksi vaatimattomuutta, säädyllisyyttä, kunnollisuutta sekä kohtuutta, lisäksi se merkitsee sisäänpäin kääntyneisyyttä. Se on käsitteenä sekä positiivinen että negatiivinen. (Lee 1955, 61.)

4.1.1. Miehen rooli

Ateenalaisen Anthropos Instituutin miehen roolia koskevassa tutkimuksessa todetaan seuraavaa: Miehellä on tarkoitus olla enemmän vapautta liikkua kuin naisella eikä hänelle tule asettaa rajoituksia yhtä paljon. Hänellä on ehdoton lupa rikkoa tiettyjä sosiaalisia rajoja. Hänen oletetaan olevan ylen kilpailukykyinen, parempaa tavoitteleva ja oikeuksiaan puolustava. Hänet on tyyppillisesti taivuteltu tavoittelemaan perheen ja erityisesti äidin hänelle asettamia tavoitteita. Tukea hän luottaa saavansa primaariryhmältään, eli perheeltään ja ystäviltään. Tämän ryhmän sisällä hänen tulee olla uskollinen, luotettava, vilpitön ja vastattava anteliaisuuteen suuremmalla anteliaisuudella. Hänen käyttäytymisensä primaariryhmäänsä kohtaan tulee siis olla yhteneväinen ympäristön asettamien korkeimpien vaatimusten eli "filotimon" kanssa. Hänen tulee kunnioittaa, noudattaa ja totella auktoriteettia. Primaariryhmänsä ulkopuolella hänen kuitenkin odotetaan olevan kilpailuhenkinen voittaen kilpailijansa vaikka huiputtamalla, jos tarpeen ja uhmaavan kaikkia vieraita auktoriteetteja. (Spinellis et al. Vermeulenissa, 1983, 121.)

Miesten seksuaalista viettä pidetään luonnollisena, ylevämpänä ja voimakkaampana kuin naisten. Se liitetään miesten sukupuoli-eliimiin. (Campbell ja Brandes Loizos ja Papataxiarchiksessa 1991, 222.) Huolimatta uskomuksesta, että seksi on likaista, miesten

seksin harrastus on symbolinen osoitus siitä, että he voivat tehokkaasti suojella sekä omaa että perheensä kunniaa. Miehet elävät pelossa, että heidät leimataan naisellisilla ominaisuuksilla. Mies samaistetaan naiseen, jos hän menettää otteensa tai on liian passiivinen. (Loizos & Papataxiarchis 1991, 222-223.)

Miehellä on elämässään kolme tärkeää ryhmää, joihin hän kuuluu: perhe, paikallinen yhteisö sekä kansakunta (isänmaa). Henkilökohtainen kunnia on erottamaton perheen (suvun) ja kylän kunnia. Jos ollaan tekemisissä ulkomaalaisten kanssa myös kansallinen kunnia rinnastetaan henkilökohtaiseen kunniaan. Kahtiajako maailmassa perheeseen (sukuun) ja vieraisiin on aina ehdoton, välimuotoja ei tunneta. (Clogg 1983, 189.) Kylä on se sosiaalinen näyttämö, jossa miehet ja naiset esittävät elämäänsä moraalisen järjestelmän puitteissa niin, että perheen pyhyys ja kunnia korostuvat. (Mts. 1983, 190.) Kunniaan liittyvät kilpailu, yhteistyö, rehellisyys ja vieraanvaraisuus. Nämä eivät ole keskenään kilpailevia muotoja, vaan saman asian eri puolia Gilmoren mukaan. (1987, 16.) Kuten Michael Herzfeld on asian kirjassaan "Poetics of Manhood" ilmaissut ei ole kysymys siitä, kuka on hyvä mies, vaan siitä, kuka on hyvä miehenä olemisessa (miehen esittämisessä). Miehisyyteen, miehenä olemiseen liittyy kiinteästi performanssi, esitys, jolla mies ilmaisee miehisyyttään, omaa identiteettiään toisille. (1988, 16.) Performanssissa omaa identiteettiä korostetaan itseisarvon avulla ("eghoismos"). (Herzfeld 1988, 11.) Ei ole niin tärkeitä mitä mies tekee, vaan se miten hän teon suorittaa. Tapahtumassa, liikkeessä tulee olla kiihtyvä, tyylikäs muodonmuutos. (Mts. 1988, 16.)⁸

Jo antiikin kreikkalaiset ihailivat ulospäin suuntautunutta, riskejä ottavaa miehisyyttä ja tehokkaita toimia. He eivät arvioineet miestä sen perusteella oliko tämä hyvä, vaan sillä perusteella oliko tämä kelvollinen roolissa, joka hänelle elämän julkisella näyttämöllä oli annettu. (Dover Gilmoressa 1990, 36-37.)

⁸Esimerkkejä performanssista, jossa toteutetaan miehisyyttä, löytyy muun muassa Michael Herzfeldin "Poetics of Manhood" kirjan (1985) sivuilta 25-26 ja 208-209.